



Medlemsinformation 2

- nyhetsbrev sept 2014

Årgång 28

"Fest i val-tider" i Bro Centrum lörd. 13 sept

UKF deltar med **stor skärmutställning** om bygdens och UKF:s historia

Plats: Bro Nya bibliotek. kl 11 – 15 **Se mer på nästa sida**

Passa på att besöka Bros nya bibliotek / Upplands-Bro Informationscenter

Kulturvandring i Kungsängen

Ulf Björkdahl och Börje Sandén berättar om platser och människor under en vandring som startar vid Bergskolan och går via Ryssgraven till Dalkarlsbacken.

Söndag 28 sept. kl 13.00. Samling vid Bergaskolans P-plats

Vandringens längd ca 3 km.

Kulturvandring i Bro

Börje och Gudrun Sandén berättar om människor och platser under en vandring som startar vid Bro Centrums parkering och går mot Assurstenen strax innan Bro kyrka.

Söndag 26 okt. kl 12.00. Samling vid P-platsen Bro Centrum.

Vandringens längd ca 2,5 km.

I krigens spår

Föredrag av Börje Sandén UKF och Lars G Holmblad, författare
Hur har vår kommun påverkats i orostider? Vilka spår av krig finns i vår kommun?
Sönd. 30 nov. kl 15.00. **Preliminär** plats Nya Kulturhuset, Kungsängens Centrum.

Se viktig information på nästa sida!

Traditionella Söndagssalongen – 23 nov, kl 15

Nordiska favoriter och blandade karameller

Danial Shariati med vänner underhåller med svensk 1900-tals musik

Danial har fått både Charlie Normanstipendiet och

Enköpingsbankens utvecklingsstipendium

Hos Sophie Hedin på Lärarvägen 1 i Bro mellan Härneviskolan och Norrgården

Inträde 50:- Se mer på **nästa sida**

Enkäten

Resultatet visas på nästa sida

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Hans Borgström, Gammeldansvägen 21, 19637 Kungsängen
Skr: Sophie Hedin, Lärarvägen 2, 197 30 Bro
Forskn ansv: Börje Sandén Målarvägen 19, 197 30 Bro
Upplys. Börje Sandén 08-582 413 55
Postadress: UKF, Målarvägen 19, 197 30 Bro

Medlemsavgift 150:-
Pg 275894-4
ukf@ukforsk.se
www.ukforsk.se

Skärmutställningen på Bro bibliotek i samband Fest i Val-tider

Det har hänt mycket när det gäller forskningen kring lokalhistorien i UKF och Upplands-Bro under de 28 år som den genomförts i form av ett forskningsinstitut.

Men vi får inte glömma att mycket stort forskningsarbete utförts dessförinnan – och ständigt utförs inom de tre hembygdsföreningarna och inte minst i **Håtuna/Håbo-Tibble släkt- och hembygdsforskning**

I decennier var Herman Svengård den ledande hembygdsforskaren, vilket den mycket stora hembygdssamlingen på biblioteket i Kungsängen vittnar. Kommunens stora projekt Hembygdsprojekt 1977 – 79 med bl.a skriftserien ”Vi skriver i Upplands-Bro” har betytt mycket liksom dess utgivning av hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro 1984

Se mer **på sid 10**

UKF: ville vid sin tillkomst 1987 utöka lokalforskningen med ytterligare en dimension, nämligen de nya elektroniska hjälpmedlet dator. Vi skapade ett program för att lagra texter i databaser, och blev inbjudna att demonstrera saken för en av de historiska institutionerna vid Stockholms universitet. Vi blev också inbjudna att föreläsa och demonstrera användningen av s.k. totalstation det allra nyaste i kartering vid arkeologiska undersökningar. Vi öppnade vår hemsida 1996 med bl.a. alla våra runstenar, vilket inspirerade runverket att göra samma sak.

När vi ville trycka böcker i mindre upplagor för utskrift på datorskrivare tvingades vi ”manipulera” ett program så att sidorna gick att skriva ut i sådan ordning att vi kunde lämna utskrifterna direkt till bokbinderiet. Utställningen ger också exempel på forskningsprojekt som vi tagit initiativ till

Söndagssalongen

Danial Shariati är med sina 16 år redan en synnerligen begåvad violinist. Hans musicerande utstrålar en uttrycksfullhet med närvaro, engagemang och känsla. Han kommer säkert att med ett fortsatt målmedvetet övande, låta höra tala om sig i de riktigt stora sammanhangen. Trots sina unga år är han redan en oförglömlig musiker. Lycka till! Stipendiet är på 30 000 kronor.
Ur kommunens hemsida

I krigens spår – Angivet datum och möteslokal är preliminärt. För definitiv information om tid och plats ber vi dig bevaka UKF hemsida, nättidningen UBRO och annons.

Resultatredovisning Enkätundersökningen.

Enkätundersökningen som presenterades i nyhetsbrev mars 2014 är nu klar. Tyvärr besvarade endast några få procent av läsekretsen enkäten. Vi tycker naturligtvis att det hade varit roligt med fler svar men eftersom nästan samtliga som besvarat frågan ”Det är bra som det är” jakande tolkar vi det som att den uppfattningen antagligen står för flertalet läsare dvs. att de flesta tycker att inga större förändringar behövs i UKF.

Utifrån inlämnade svar har styrelsen dragit följande allmänna slutsatser:

- UKF bör fokusera mer på lokalhistoria och presentera den på ett populärt sätt
- Nutida lokalhistoria är något som efterlyses

Följande direkta synpunkter är dessutom värda att redovisa:

- UKF bör förmå kommunen att även ta hänsyn till kulturen i samhällsplaneringen, Ta ut kommunfolket i terrängen!
- Mera färgbilder i nyhetsbrevet
- Berätta för de nyinflyttade i tätorterna om vad som hänt under gångna tider i kommunen

Tack för svaren! Vi kommer på olika sätt att gå vidare med de inkomna synpunkterna. Redan i detta nummer av nyhetsbladet kan du se exempel på både färgbild och nutida lokalhistoria
Styrelsen

Sunnerdahls hemskolor på landet. Del 1

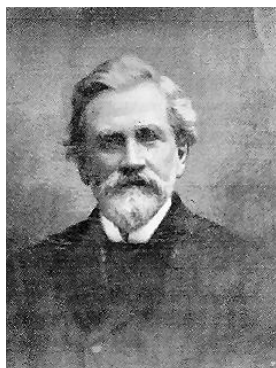
Av Uno Stedman, ordf i Sunnerdahlsföreningen.

Inledning

Styrelsen i UKF har bett mig att skriva en serie artiklar om stiftelsen Sunnerdahls hemskolor på landet (SHL 1911-1944) och sedermera Sunnerdahls praktiska ungdomsskolor på landet (SPU 1944-1972). Dessa artiklar kommer att ingå i UKF:s nyhetsbrev under en tid framöver. Jag som skriver artiklarna heter Uno Stedman och var elev på SPU 1956-59 och gick den verkstadsmekaniska utbildningen. Jag är ordförande i Sunnerdahlsföreningen som startade sin verksamhet 1997. Vår förening är den 3:e i ordningen efter den första som startade 1918. Det skulle vara trevligt att efter varje artikel få synpunkter och frågor från er medlemmar i UKF. Lämna dessa gärna till min E-postadress stedman@live.se

Kort sammandrag

I korthet är historien som följer. I november 1908 lät frk. Magna Sunnerdahl kort efter sin faders bortgång till Kungl. Maj:t överlämna en donation på fyra miljoner kronor till "Hemskolor på landet" för friska storstadsungdomar som behövde praktisk utbildning och uppfostran i lantlig miljö. Gåvan överlämnades till Kungl. Maj:t (regeringen) som utformade stadgarna för stiftelsen Sunnerdahls hemskolor på landet, som sedan blev Sunnerdahls praktiska ungdomsskolor. Skolan drevs i stiftelsens regi i Upplands-Bro kommun mellan 1911-1972. Skolfastigheten, Säbyholms gård, såldes till Stockholms läns landsting. Landstinget var huvudman för den gymnasiala trädgårdsutbildning som inrättades där. Då var benämningen Säbyholms Naturbruksgymnasium. Donationens ändamål permuterades (förändrades) genom beslut 1966 av Kungl. Maj:t till att i stället avse bidrag till vård och utbildning för handikappade barn och ungdomar. Regeringen meddelade den 30 april 1971 stadgar för stiftelsen Sunnerdahls handikappfond (SHF). Stiftelsen Sunnerdahls praktiska ungdomsskola blev således från 1971 Sunnerdahls handikappfond (SHF). Direktionen har sitt säte i Älvsjö



Anders Petter Emil Sunnerdahl



Magna Charlotta Catharina Sunnerdahl

Familjen Sunnerdahl.

Magna Charlotta Catharina Sunnerdahl föddes den 26 maj 1863 i Klara församling Stockholm. Hennes föräldrar var Anders Petter Emil Sunnerdahl och Hedda Ulrika Francke. I familjen föddes även sonen Sven (Daniel) Otto Gustaf född den 2 oktober 1865 som dock avled den 16 januari 1883. Magnas mor avled några dagar efter sonens födelse, den 4 oktober 1865. Fadern gifte aldrig om sig. Familjen Sunnerdahl utgjordes således av far och dotter under större delen av Magnas levnad. Detta faktum präglade Magnas uppfostran och hon fick tidigt lära sig att känna ansvar både för hemmet och i det större samhällsperspektivet. Magna blev sin fars allt i allo.

Familjen Sunnerdahl var bosatt i Gamla Stan i Stockholm under 1860-talet. Magna genomgick dåvarande Åhlinska flickskolan, som på den tiden låg på Malmskillnadsgatan.

Emil Sunnerdahl var grosshandlare och ägare till pappersgrossistfirman J. Lind, med kontorsadress Rosenbad 2 i början av 1900-talet. Vid Emils död var familjens adress Västra Trädgårdsgatan 15A. Magna bodde kvar i föräldrahemmet till dennes bortgång.

Fram till dess levde Magna ett tillbakadraget liv men likafullt ståndsmässigt liv med lämpligt umgänge. Hon gjorde också utlandsresor för att kurera sin hälsa. Tydligt var hon ganska klen vilket antagligen berodde på svaga lungor.

Magna Sunnerdahls arv från fadern.

Vid faderns död den 14 augusti 1908, ärvde Magna ensam hela hans kvarlåtenskap som uppgick till omkring 9 miljoner kronor, en för den tiden mycket stor förmögenhet. Omräknat i dagens penningvärde motsvarar det ungefär 375 miljoner kronor. Magna ärvde också fastigheten Smedslättsgården i Bromma där familjen hade tillbringat somrarna och som hon nu fortsatte att ha som sitt sommarställe

Smedslättsgården utgjordes av ett bostadshus i 3 våningar av trä från 1700-talet, denna hade ursprungligen utgjort en utgård till Ålsten. Magna var 45 år när arvet tillföll henne och hon förblev ogift och barnlös.

Magna Sunnerdahls levnad efter faderns död

Enligt uppslagsverket "Svenska män och kvinnor" var Magna av naturen en livsglad människa med relativt små anspråk för egen del. Hon var blond och något under medellängd. Enligt samtida bedömare var hon en god, glad och vänlig människa med en frisk och sund syn på tillvaron. Ytterligt anspråkslös förde hon ett tillbakadraget privatliv och lät aldrig tala om sig eller sina göranden och låtanden. Magna reste ofta och gärna utomlands.

Magna hade en sjurumsvåning på de översta etagen i en fastighet på Narvavägen 30 i Stockholm. Hon bodde till en början tillsammans med sin kusin Elisabeth Lincke, en sympatisk äldre dam, fram till dennas död 1923. Därefter levde hon ensam i denna våning. Magna drabbades av elakartad ledgångsreumatism som läkarna hade svårt att bemästra intill det efter många år konstaterades att den hade sitt upphov i en varbildning i en tand. Hon hade därför svårt att röra sig och gick sällan ut. Vid sina resor till olika sanatorier hade hon ofta sällskap med sin kusin Otto Franckes fru Elsa.

Den Sunnerdahlska förmögenheten.

Den bestod såvitt nu kan utrönas av ärvda pengar som förvaltats väl, samt av medel intjänade och sparade genom eget arbete. Emil Sunnerdahl hade bland annat ärvt sin farbror Sven Magnus Sunnerdahl och dennes hustru Hedvig Charlotta Kemner. Dessa makar ägde bland annat Klippans finpappersbruk i Skåne. Eftersom de inte efterlämnade bröstarvingar hade de år 1853 testamentariskt förordnat att Emil Sunnerdahl och en annan släkting före övriga arvtagare, skulle tilldelas viss del av

den efterlämnade kvarlåtenskapen. Charlotta Sunnerdahl, född Kemner förordade senare Emil och en annan släkting till testamentsexekutorer.

Förutom att Emil var brorson till Sven Magnus Sunnerdahl, var också hustrun Charlotta Kemner släkt till Magnas mor Hedda Francke. Således var Magna systerdotterdotter till Charlotta Kemner. Detta dubbla släktskap medförde att Magna först själv ärvde pengar efter Charlotta vid arvsskiftet 1880 och därefter som enda bröstarvinge ärvde sin fader Emil Sunnerdahl. Magna hade dessutom själv tidigare ärvt andra släktingar.

Donatorn Magna Sunnerdahl.

Efter faderns död inträdde emellertid ett febrilt skede i Magnas liv, som skulle vara under de 27 år hon hade kvar att leva. Hon satte fart på arvet åtog sig ett omfattande mecenatskap och gjorde otaliga ofta betydande donationer. Det var företrädesvis humanitära intressen som hon odlade men även kulturändamål främjades av henne.

Som donator skänkte Magna Sunnerdahl betydande belopp till välgörande ändamål. Hon främjade på många sätt, ofta i det tysta, sina stora humanitära och kulturella intressen.

Drottning Viktoria hade i henne en av sina trognaste och frikostigaste medhjälpare när det gällde filantropisk (välgörenhet) verksamhet. Med undantag för de tider när Magna vistades utomlands deltog hon i förvaltningen av sina donationer och visade att hon hade en bestämd uppfattning om hur olika problem borde lösas.

År 1924 erhöll Magna Sunnerdahl utmärkelsen Illis quorum (för berömliga gärningar) för sin omfattande välgörenhetsverksamhet.

Bouppteckningen efter Magna Sunnerdahl.

Magna Sunnerdahl avled vid 72års ålder på sanatoriet Montebello i Danmark, den 9 augusti 1935 och jordfästes i familjegraven på Haga norra kyrkogård.

Bouppteckningen efter Magnas död visade en behållning på omkring 2,5 miljoner kronor i fastigheter, lösöre, aktier och kontanter. Eftersom hon inte hade några nära släktingar gick huvudparten av det hon lämnade efter sig till en gudson. Mindre belopp gick till Föreningen för Välgörenhetens Ordande (FVO), till trotjänarinnor och en anställd vid kindergarten i Kristallen. Ett större belopp på 400.000 kr och sin sommarstuga "Stugan i tallbacken" på skolans område i Säbyholm testamenterade hon till stiftelsen Sunnerdahls hemskolor.

Slutord.

Med Magna Sunnerdahls död gick en sann människovän och ett märkligt kvinnoöde ur tiden. Det har spekulerats över motiven till denna överklasskvinnas stora givmildhet och engagemang i filantropisk verksamhet. Var det ett sätt att bryta tillbakadragenhet och tristess att triumfera och stoltsera, eller var det ett resultat av en genuin medkänsla för de mindre bemedlade i samhället? Magna Sunnerdahl var inte någon drivande social reformator men det har hävdats att hon med åren blev alltmer bekymrad över de metoder med vilka förfäderna byggt upp familjeförmögenheten. Särskilt de skogsaffärer man gjorde med norrländska småbönder vilka under "Baggböleriets" tidevarv inte visste om sina egendoms värde utan sålde dem till underpriser. Men om detta vet man ingenting säkert.

Den gamla landsvägen genom Upplands-Bro. Del 1

Var gick den gamla 1600-talslandsvägen genom vår kommun? Hur såg den ut? Finns något kvar? Och hur har vägen förändrats under åren?

Ulf Björkdahl redovisar här resultatet av den forskning han gjort kring landsvägens historia. I kommande nyhetsbrev redovisas detaljer för olika vägavsnitt. Vi startar med en allmän översikt över väghistorien.

Vi ska följa den gamla landsvägen - eller Stora landsvägen som den kallades för att särskiljas från lokala härads- och bygdevägar - genom kommunen från Stäkets sund till Håbo-gränsen. Det är en omkring två mil lång sträcka av landsvägen mellan Stockholm och Enköping. Vi kommer att passera de dåvarande socknarna Näs, Bro och Låssa som alla ingick i Bro härad.

För 1.000 år sedan låg Mälarens vattennivå 5 meter högre än nu och de flesta resenärer som korsade vår trakt använde båt eftersom vattenvägarna ännu var de viktigaste kommunikationslederna. Den blivande landsvägen trampades upp under vikinga- och medeltiden i takt med landhöjningen. Vägen blev ett av rikets huvudstråk sedan Stockholm blivit handelsplats och huvudstad och en färdväg till lands behövdes till Enköping och Västerås och till gruvnäringen i Bergslagen. Av detta skäl kom vägen ibland att kallas för Kopparbergsvägen. Trots att de vägfarande måste passera Stäkets sund med sitt strida vatten som slet på såväl färjor som broar och även tampas med flera besvärliga backar var vägen genom Bro härad att föredra framför omvägen via Uppsala.

Den äldsta landsvägen

Den äldsta landsvägen var endast en smal stig. Man gick eller red eller så använde man oxar och hästar för klövning eller för att dra släpor (ett slags skaklar med tvärsålar emellan på vilka man kunde frakta lättare last). Vägens sträckning var inte alltid given utan kunde ändras då och då utifrån framkomligheten. Där marken var lös trampades hålvägar (dikesliknande slitage, jfr bild). Vägbankar byggdes ännu endast över sankmarker. Malmtransporter och andra tyngre lass skeppades över Mälaren eller transporterades med släde vintertid. Under 1500-talet började vägarna generellt förbättras men fortfarande var landsvägen mest en stig, upptrampad av hovar och klövar och spår efter kärror och släpor. Ännu var endast ett fåtal vägsträckor i landet framkomliga med vagn.



*Äldsta landsvägen?
Dagens gång- och
ridstigar bakom Aspviks
koloniområde bör ha sina
anor i en medeltida väg
som rundade den dåtida
viken. Här ses en hålväg
längs stigen. Foto
författaren 2010.*

1600-talets landsväg

Under stormaktstiden på 1600-talet ökade behovet att resa, inte minst för den expanderande statsmakten med ämbetsmän, post, trupp mm som skulle fara kors och tvärs över riket och nu ville man även kunna ta sig fram med fyrhjuliga vagnar. Landsvägarna försågs därför med upphöjda vägbankar med diken på båda sidor. Det skulle vara 10 alnar (6 m) mellan diken. Underhållet av vägen fördelades på traktens bönder. Gästgiverier skulle finnas på bestämda avstånd, ett skjutsväsende organiserades (även här fick bönderna ställa upp), vägarna uppmättes och milstolpar sattes upp.

Även om det, med några undantag, är svårt att finna uppgifter om årtal verkar det som att byggandet av Stora landsvägen med vägbank och diken på allvar kom igång i Bro härad under 1660-talet. Landsvägen drogs över hemmanens utmarker eller längs med gränsen mellan in- och utägorna. Endast i undantagsfall passerades åkermark och då på kortast möjliga ställe. Så långt möjligt följde man förmodligen de gamla stigarnas sträckning. Gårdsplaner passerades vid Näs kyrkby, Tibble by med gästgiveriet och Aspviks kvarn.

Tillkomsten av 1600-talets anlagda landsväg ökade framkomligheten väsentligt, särskilt för resande med vagnar, även om komforten inte ska överdrivas då vägen fortfarande var ojäm och backig. Vid Stäkets sund fick man invänta överfart med färjan, även om färjan under några årtionden och med stor möda var ersatt med en bro. Grindar längs vägen skulle öppnas och stängas. De flesta vägfarande vandrade även om resvagnar och forkolonner efter hand blev vanligare inslag. Man färdades vanligen 3-5 mil/dag, ibland längre.



Från dagens Enköpingsvägen på Stäksön fram till Dalkarlsbackens krön är ca 400 m av 1600-talsvägen väl bevarad. Vägen är 4-5 m bred och vägbanken upp till 80 cm hög. Foto författaren 2012.

Vintertid reste man med släde på den särskilda vinterlandsvägen som stakats ut över frusna vatten, sankmarker och öppna fält. Den var rakare, planare och genare än sommarlandsvägen varför man kom fram på kortare tid och dragdjuren orkade med tyngre lass. Att som resenär färdas i släde

var bekvämare än att sitta i ofjädrad vagn. Många transportbehov sparades till vintern. Från Stockholm gick "Stora vintervägen" via Barkarby gästgiveri och Görvälns krog över Görvälnfjärdens is och upp på landbacken vid Tibble gästgiveri. På ängen nedanför gästgiveriet fanns en särskild krogstuga för vinterresenärer. Därefter följde vintervägen dagens järnvägssträckning, passerade Aspviks krog och löpte ut i Brofjärden (se kartan). Därefter letade sig vintervägen upp på fastlandet via Kvistabergsviken, passerade vinterkrogen vid Rättarboda, gick ut i Kalmarviken efter Toresta gård och sedan upp på land vid Draget. Det var förstås inte alltid riskfritt att färdas över is så ibland användes ändå sommarlandsvägen vintertid.

De bäst bevarade delarna av 1600-talsvägen finns vid Stäkets sund (stig), Stäket-skogen (stig), Dalkarlsbacken (vägbank) och ovanför denna (vägbank). Även ovanför Hälledagshällarna vid Håbo-gränsen finns 1600-talsvägen kvar men är svår att upptäcka. En genuin vägsträcka försvann tyvärr vid byggandet av Upplands-Bro gymnasieskola och snart försvinner den som går över Jursta tidigare ägor. Andra bevarade vägsträckor med ursprung i 1600-talet, men som är breddade och förhöjda pga senare tiders trafik, är Dalkarls-gårderna, Tibble gårdsväg, Gamla Aspviksbacken samt över Önsta och Tåtorp.



Här passerar 1600-talsvägen över Jurstas gamla ägor. Denna sträcka var landsväg fram till mitten av 1870-talet. Området ska snart bebyggas. Foto från 1980-talet, Börje Sandén, UKF.

På nedanstående karta har författaren ritat sommarlandsvägens sträckning under 1600- och 1700-talen (svart). Som synes följer den i stort sett dagens Enköpingsvägen (gult). Även de på den tiden besvärliga backarna är utritade. Vinterlandsvägens ungefärliga sträckning är inritad med blått.



1700-talets landsväg

Under 1700-talet vidmakthölls landsvägen med den sträckning som dragits under 1600-talet. I själva verket kom huvuddelen av 1600-talets landsväg att användas i flera hundra år, vissa sträckor ända fram till slutet av 1930-talet. Genom underhåll och förbättringar har vägbanken höjts efter hand. En betydelsefull vägomläggning gjordes i början av 1700-talet då vägen över de branta och besvärliga Hälledagshällarna vid Håbo-gränsen ersattes med en ny och mindre brant sträckning.

Under 1700-talet skedde några särskilt intressanta passager längs landsvägen genom vår bygd. 1719 drog Karl XII:s liktåg fram på Stora landsvägen, en flera km lång karavan med 110 vagnar och 450 hästar. Den sista övernattningen före Stockholm gjordes i Örnäs och Tibble. 1743 tågade flera tusen dalkarlar på landsvägen genom häradet mot Stockholm för att protestera mot kungens politik. Övernattning skedde i Tibble. Övernattade kring Tibble gjorde även en trupp om några tusen soldater från Värmland på väg mot Stockholm 1809 för att medverka i upproret mot kungen.



1700-talsvägen vid Håbogränsen byggdes för att man skulle slippa den livsfarliga Hälledagsbacken vid Kalmarsnd. Vägsträckan är ca 2 km lång och slingrar sig förbi höjdpartierna. De första 700 m, räknat från fd järnvägsövergången på Enköpingsvägen, sammanfaller med 1600-talsvägens sträckning. Vägbanken på denna sträcka höjdes i samband med järnvägsbygget kring år 2000. Foto författaren 2013.

1800-talets landsväg

I början av 1800-talet byggdes en bro på stenpelare över Stäkets sund, en bit söder om färjeläget. I samband med det omlades landsvägen över Stäketholmen där slottsruinen är. Den nyttillkomna och efter hand allt mer frekventa ångbåtstrafiken krävde snabb passage genom sundet och under 1860-talet övergav man broförbindelsen och återgick till det tidigare färjeläget där en svängbro byggdes.

Vid mitten av 1800-talet, då staten ökade anslagen för vägförbättringar, gav man sig på att reducera de besvärliga backarna i häradet. Medel avdelades 1846 för att få bukt med Dalkarlsbacken, Långsandsbacken, Knektbacken, Gripens backe, Aspviksbacken och backarna vid Håbo-gränsen. De flesta av dessa byggdes bort genom att landsvägen omlades i en helt ny sträckning förbi backarna.

Under 1870-talet drogs järnvägen fram genom vår trakt, tillkommen för malmtransporter från Bergslagen till Stockholm. Den medförde en del anpassningar av landsvägen, bl a en vägbro vid Stäket, vägrätningar mellan Jursta och Toresta samt plankorsningar i Kungsängen och Toresta. Behovet av särskilda vintervägar försvann när tyngre transporter nu kunde ske med järnväg. De snabba färdssätten med järnväg och ångbåtar medförde en minskning av den livliga trafiken på landsvägen.



Två landsvägar. Fotot taget från berget ovanför Bygdegårdsvägen i Kungsängen, troligen under 1940-talet. Till höger syns 1800-talets landsväg (nuvarande Skolvägen). Till vänster nya Enköpingsvägen, öppnad 1940. Mellan vägarna ligger i dag OK-macken och gamla idrottsplatsen. Fotot publicerat med tillstånd av Pressbyråns museum.

1900-talets landsväg

Ännu in på 1910-talet var landsvägen mest lämpad för vandrare och hästskjutsar och reshastigheten rörde sig om 7 km/tim (hästskjuts). Körbanan var nu 5 m bred genom hela häradet. Bilar blev vanligare efter första världskriget och då försvann de sista grindarna i vår trakt, de vid Tåtorp och Kalmarsand. 1925 övertogs vägunderhållet av den nyinrättade vägförvaltningen. Den efter hand tilltagande biltrafiken ställde krav på en landsväg utan skarpa kurvor och skymd sikt. 1927-28 rätades och breddades vägen mellan Aspviks kvarn och Ekboda. Under 1930-talet och dess arbetslöshet gjordes en stor satsning på Enköpingsvägen genom statliga nödhjälpsarbeten, s k AK-arbeten. Vägen rätades mellan Stäket-Aspviks kvarn och Jursta-Höglunda. Körbanan breddades till 7 m. Inledningsvis var vägen grusad men försågs senare med smågatsten på hela sträckan innan den så småningom asfalterades. Efter andra världskriget expanderade bilismen. Då hade landsvägen blivit Riksväg 12 och 1962 upphöjdes den till europaväg E18. Snart ersattes landsvägen av en helt ny väg i kommunen då motorvägen öppnades med sin första del 1967 och var klar 1971. Enköpingsvägen blev länsväg 840.



Kerstin Hedin cyklar på riksväg 12 förbi Jursta 1948. Vägbanan bestod då av smågatsten. Foto Olle Hedin, Bro.

Det hände i UKF och i Upplands-Bro

- stor skärmutställning i nya Brohuset under Fest i byn-dagen 13 sept

- * Elektronisk kartering av fornminnesplatser introduceras inom arkeologin av "Sveriges mest aktiva amatörforskare" enligt tidningen Populär Arkeologi 1988
- * Vi demonstrerade användningen av en s.k. totalstation för Riksantikvarieämbetet Instrumentet är nu standardutrustning vid alla arkeologiska undersökningar
- * UKF upptäckte och rapporterade Mälardalens största hålvägssystem Draget
- * UKF var först att göra böcker enbart med dator och skrivare Böckerna i små upplagor med färg och hårda pärmar gick direkt till bokbindaren
- * UKF visade "Vikingakommunen Upplands-Bro" i särskilt uppförd paviljong, när Stockholm var Kulturhuvudstad. Det gjordes tillsammans med Sjöhistoriska och Historiska museerna 1998 med vernissage för Gudrun Sandéns stora bildväv med kommunens logotype
- * Svenska vikingar i Ryssland på 1000-talet - Ryska vikingar hos oss 1187
- * UKF:s bok om Dalfolkets demonstrationsmarsch till Stockholm 1743 var först att visa att det inte var fråga om någon revolution eller uppror. Finns att köpa för 50:-

Några axplock ur Stockholms-Näs kommunalnämndsprotokoll

Av Gudrun Sandén

De nu aktuella Kommunalnämndsprotokollen börjar 1889. Originalen finns i Kommunens arkiv. De första åren har kommunalnämnden, som också är fattigvårdsnämnd, nästan bara fattigvårdsärenden på agendan. Man hade en liten fattigstuga med två rum, som 1889 behövde repareras. Golvet var bristfälligt och spisen och muren sönderfallna. Ordförande fick i uppdrag att vid lämpligt tillfälle verkställa de behövliga reparationerna.

Men de flesta som behövde understöd hade bostad på annat håll. Arbetsgivare var skyldiga att hålla bostad så länge den anställdas kontrakt varade. Men blev man sjuk under tiden och inte kunde sköta sitt arbete, kunde det bli problem. Särkilt besvärligt blev det för änkor med småbarn, som inte hade möjlighet att själva skaffa sig bostad. De som också ofta behövde söka understöd var ensamma pigor som fick barn.

Fattigvården var största kostnaden för kommunen

Hjälpen bestod oftast av rågmjöl, potatis, sill, ved och några kronor kontant. Mjölet och veden köptes upp till billigaste pris, varför man kan misstänka att kvalitén inte var den bästa.

Fattigvården var ju den största kostnaden för kommunen och man försökte på alla sätt hålla utgifterna nere. Åtskilliga protokoll handlar om hur man strider med andra kommuner om fattighjonens hemorts rätt. Man behövde nämligen bara betala för sina egna innevånare. Kunde man bevisa att någon var skriven i en annan kommun, begärde man ersättning därifrån för lämnat understöd. Andra kommuner bevakade naturligtvis sin rätt på samma sätt.

Enligt Landshövdingens beslut blir Näs församling ålagd att ersätta Stockholms stads Fattigvårdsstyrelse för den kostnad de haft för pigan Olga Maria Salomonsson och hennes gosse Edvard, Einar Gottlib samt att ta hand om barnet sedan modern avlidit. Fattigvårdsstyrelsen ansåg det klokast att få barnet inlöst på barnhuset, med beslöt att ärendet skulle föredras i Kommunalstämman.

Handikappade och utvecklingsstörda

Ett av nämndens svåraste beslut var att ta hand om handikappade och utvecklingsstörda personer. De flesta togs om hand hos någon mot betalning, men den 21 februari 1900 sammankallades nämnden för att överlägga om statkarlen Johan Söderqvists son, Henriks, intagande på Idiotanstalten i Uppsala. Nämnden som tagit gossen i betraktande hade funnit att han inte kunde motta nöjaktig undervisning i folkskolan på grund av sin klena utveckling i talförmågan. Man beslöt föreslå Kommunalstämman att till ifrågasvarande ändamål bidra med 35 kronor av hundskatten.

En begäran om hjälp för resa till Amerika

Ett fattigvårdsärende som kom att bli en följetong under ett par år gällde rättare A Eriksson. Den 3 juli 1893 har han lämnat en skriftlig begäran om tillökning av fattigunderstödet han haft. Han begär 10 kronor i månaden. Han säger att han ämnar resa till sin son i Amerika och ber om reseersättning till Göteborg.

Eriksson var närvarande vid sammanträdet och förklarade att han begärde 10 kronor till husrum, men att han i övrigt försörjde sig själv. För Amerikaresan begärde han 300 kronor.

Då Eriksson är ganska stark för sin ålder och har tillgång till arbetsförtjänst samt husrum i fattigstugan, där han bott några år, ansåg Fattigvårdsstyrelsen att de inte kunde bevilja någon hyresersättning. Men på grund av hans ålder beslöt man öka hans fattigunderstöd till kontant 5 kronor, 25,5 kilo rågmjöl, 3 kilo vetemjöl, 4 kilo sill och 50 kilo potatis i kvartalet. Någon reseersättning till Amerika ansåg sig Fattigvårdsstyrelsen inte kunna bevilja.

Den 30 mars 1894 § 3. Då f d rättaren Eriksson, som har plats anvisad på fattighuset, tidtals är sjuk och lämplig vård där inte kan erhållas, beslöt man söka få honom vårdad på något sjukhus.

Beträffande hans begäran om annan bostad, beslöts att om han själv kan skaffa sig rum, skall Fattigvårdsstyrelsen lämna lämplig hyra därför. Om han stannar på någon plats så att man kan vara i tillfälle att pröva hans behov, vill fattigvården öka han fattigdel till hans nödtorftiga behov.

Landshövdingen blir inblandad

Men den 30 juni 1894 hettar det till i ärendet. Nämnden avger en förklaring över skrivelsen till Kronolänsman E Schedin med förstärkt för Stockholms Näs Fattigvårdsstyrelse att sammanträda angående f d rättare Erikssons anförda besvär om fattigvård.

A/ Fattigvårdsstyrelsen beklagar att Landshövdinge Ämbetet utfärdat detta förstärkt utan att först skaffat sig säker underrättelse i ärendet, än den Eriksson själv meddelat, vilken befinns inte så litet vilseledande.

B/ Vad anvisad bostad beträffar innehåller fattigstugan två rum. Då Eriksson blev inflyttad i kamaren bodde visserligen två gummor där, men den ena flyttade ut innan Eriksson flyttade in. Där fanns alltså bara en gumma som dock hade en minderårig son, som delade säng med modern. Rummet hade endast två sängar, men det fanns likväl plats för tre.

C/ Fattigvårdsstyrelsen har ingen annan bostad åt Eriksson och på grund av hans stridiga lynne kan man inte få honom inhyst hos någon enskild person. Man har dock medgivit att om han själv skaffar sig bostad

kommer man att betala hyran. Fattigvårdsstyrelsen riskerar att själva bestrida en sådan utgift som onödig.

D/ Angående understödet har det inte varit avsett att vara full försörjning, då Eriksson åtminstone till i somras kunde förtjäna något. Han har själv erkänt att han fått hjälp av sina barn, som är i bärgade omständigheter.

E/ Om Eriksson bara kan förmås att ha en bestämd bostad vill Fattigvårdsstyrelsen vaka över att han får nödortförsörjning. Men så länge han för ett kringflackande liv, som han gjort i 20 år, är man inte i stånd att bedöma hans behov i enlighet med Kommunens skyldighet, utan allenast dikterat av hans anspråk.

Då man enligt protokollet av den 3 juli 1893 kan se hur oförsynt Erikssons krav är, vågar Fattigvårdsstyrelsen vördsamt anhålla att Landshövdinge Ämbetet behagar ta ärendet i allsidigt övervägande och se till att Fattigvårdsstyrelsen inte behöver bli en lekboll för ett tredskande fattighjons nycker.

Nu beslutar man att ordföranden personligen skulle överlämna protokollet till Landshövdingen

Den 3 augusti 1894 har Eriksson fått biljett för resa till sonen i Amerika och har av Fattigvårdsstyrelsen begärt pengar till nödvändig utrustning. Besluts att ordförande skulle höra med agenten, om Eriksson i anseende till sin höga ålder och därtill medellös blir mottagen i Amerika. I så fall kommer han att få behövliga kläder och utrustning. Man kan anta att han blev välkommen i Amerika. I alla fall finns han inte längre i protokollen

Försäljning av sprit och öl

Något som Kommunalnämnden hade att övervaka var försäljning av sprit och öl. Den 25 juni 1890 skall man samlas för att beräkna antalet liter brännvin, som antas komma att säljas nästa år vid Tibble Gästgivargård.

Änkefru Grevinnan Ottilia Sparre, som har utskänkningsrättigheterna har visserligen sagt upp dessa. Men som denna uppsägning inte skett i laglig form och dessutom sådan uppsägning skedde redan förra året, men försäljningen fortfarande pågår, anser man sig inte kunna lita på hennes uppsägningar.

Kommunalnämnden som har kännedom om den enorma kvantitet brännvin som sålts under föregående år vid Tibble Gästgivargård anser att Grevinnan Ottilia Sparre bör beskattas för utskänkning av 4.000 liter och för försäljning utanför Gästgiveriet av minst 50.000 liter.

Änkefru Grevinnan Ottilia Sparre som ostridigt är den rätta innehavaren av utskänkningsrättigheterna måtte taxeras härför, så att inga missmeningar uppstår.

19 november 1914 upplästes A B Stockholms-systemets underdåniga ansökan om fastställande för bolaget av visst kontrollområde, omfattande bl a Bro Härad. Något som Kommunalnämnden inte hade något emot.

Några månader senare kom en liknande förfrågan från Sundbybergs Sprithandelsbolag. Men Nämnden ansåg att Stockholms Näs lämpligast borde tillhöra Stockholms kontrollområde och avstyrkte Sundbybergs ansökan. Stockholms Näsborna fick alltså åka till Stockholm för att köpa sin sprit.

1 september 1893 kom en begäran från styrelsen för Stockholms Näs Handelsbolag att vid handelsboden i Högnäs få sälja öl i mindre partier än 10 liter. Man hade menat att folk inte skulle ha råd att köpa 10 liter i taget och på så sätt få ner konsumtionen. Nämnden ansåg att inget var vunnet med att inte mindre än 10 liter fick säljas, i synnerhet som man vid den närbelägna Tibble Gästgivargård fick sälja och förtära maltdrycker i hur små kvantiteter som helst. Begäran beviljades.

Även de som drev pensionat måste begära tillstånd att servera sina gäster pilsnerdricka klass II. Fru Emma Sofia Nilsson som drev Urfjälls Pensionat och Olga Wessing som drev pensionat Fagerlid begär tillstånd med några års mellanrum. Eftersom båda sköter utskänkningen får de sina tillstånd.

Epidemier och farsoter var något som Kommunalnämnden hade att hantera.

Kolera

Den 26 augusti 1892 sammankallades Kommunalnämnd och Hälsovårdsnämnd med anledning av den på utrikes ort förekommande kolerasjukdomen, som synes hota att närma sig Rikets gränser, för att rådgöra om vilka åtgärder och försiktighetsmått som bör företas inom Kommunen. Man beslöt anhålla att Kommunalstämman utser tillsyningsmän, som bör se till att renlighet inom och utom hus noga iakttas. Samt skaffa något rum dit sjuka kan inflyttas och anställa en sjuksköterska. Man beslöt också rådfråga provinsialläkaren om lämplig medicin och desinfektionsmedel

Redan 1 september är det nytt sammanträde. På grund av Kongl Maj:ts Förordning av den 14 juli 1893 angående åtgärder mot kolerans utbredning utsågs till besiktningsman inom Kommunen Löjtnant Persson i Tibble.

Angående sjukstuga beslöts att ordförande skulle fråga V Ryds Kommunalnämnd om att få sådan gemensam med V Ryd. Om detta inte gick att genomföra lovade nämndeman Lindberg att upplåta Ålsta soldattorp, vilket dock inte är tillräckligt enligt Förordningen. Ordförande skulle skaffa tre filter och två madrasser. Övriga tillhörigheter skulle man skaffa efter hand. Sjuksköterska skall ledamöterna hjälpas åt att skaffa.

Scharlakansfeber

Den 13 juli 1907 sammankallas Nämnden för att vidta åtgärder med anledning av att epidemisk scharlakansfeber utbrutit inom församlingen. Man måste skaffa lämplig lokal till sjukstuga och köpa utrustning som sängar och sängkläder m m. Besluts att

småskolelokalen vid Skälby var den lämpligaste man för närvarande kunde iordningställa. Provinsialläkaren skall underrättas med önskan att han deltar i sammanträdet i morgon klockan ett för att ge Nämnden förhållningsorder

Uppdrogs till ordförande och inspektor Edling att de genast reser till Stockholm för att skaffa nödvändig utrustning, så att den finns på plats när provinsialläkaren kommer.

Dagen efter har man nytt sammanträde med provinsialläkaren. Efter åtskilliga förslag stannade Nämnden vid att söka få patienterna placerade på Uppsala Epidemisjukhus. För transporten beslöts att en särskild ångbåt genast skulle hyras.

Epidemisjukstugans tillkomst – byggnaden finns fortfarande kvar vid Sylta

Under sammanträdet överlämnades till ordföranden en skrivelse från Kommendörkapten Gösta af Ugglas med följande innehåll:

”Till ordförande i Stockholms Näs Kommunalnämnd. Då inom Stockholms Näs socken och angränsande trakt saknas lämplig sjukstuga, en brist som många gånger vållat allehanda svårigheter och i händelse av epidemier kan medföra verklig fara, synes det särdeles önskvärt att en sådan sjukstuga med det snaraste blir uppförd.

För att väcka denna beaktansvärda fråga till liv och om möjligt i någon mån påskynda dess realiserande, förklarar jag mig villig att i omkostnaderna för en sjukstuga bidra med 1.000 kronor. På anfordran kommer 500 kronor att överlämnas till vederbörande när man fattat beslut om byggnadens uppförande och resten när den är fullbordad. Allt under förutsättning att saken beslutas före utgången av år 1908 samt att sjukstugan byggs i närheten av järnvägen och centralt inom Bro Härad.”

Lennartsnäs den 14 juli 1907 Gösta af Ugglas.

Sjukstugan byggs om så att även barnmorskan kan bo där.

Den 4 september 1919 konstaterades att nervfebersmitta brutit ut vid Frölunda. Provinsialläkaren förordnade att fru Söderström, hustru Anell och hennes 5-åriga dotter Karin borde isoleras och desinfektion äga rum i misstänkta lägenheter i Frölunda. Provinsialläkaren meddelar att dessa personer inte kan isoleras i sjukstugan så länge barnmorskan bor där. Att provisorisk lägenhet i Prästgården som upplåtits av ordföranden inte godtagits av hustru Anell. Vidare har barnmorskan förklarat sig ovillig att lämna sin bostad.

Dessutom anmäldes av arrendatorn vid Frölunda och distriktsköterskan samt friherrinnan A af Ugglas, genom vars avlidne mans initiativ sjukstugan kommit

till, ansåg att den borde vara tillgänglig att vid behov användas för sitt egentliga ändamål. Så småningom förklarade sig barnmorskan villig att för denna gång låta sig förflyttas. På så sätt löste sig svårigheterna nu och patienterna kunde isoleras i sjukstugan.

För att i framtiden förebygga olägenheten av att barnmorskan bodde i sjukstugan, beslöt Nämnden föreslå Kommunalstämman att sjukstugan måtte förses med ytterligare en utgång och göras om så att barnmorska och de epidemiskt sjuka kunde isoleras från varandra.

Mathantering och ordningsstadga för slakterier

Hälsovårdsnämnden hade även andra uppgifter. De skulle övervaka att god ordning förekom vid ställen där mat hanterades.

Den 5 mars 1903 sammankallades Nämnden med anledning av att provinsialläkaren genom Befallningshavande påmint om att slakteriet i Aspvikslund befunnit sig i vidrigt skick. Vid sammanträdet var även kronolänsman med och läste upp ordningsstadgan för slakterier på landet, varefter Nämnden fattade följande beslut:

- 1/ Att svinhuset som låg närmare än 15 meter måste flyttas
- 2/ Gödseln från stall och ladugård måste dagligen föras bort med särskilt fordon
- 3/ Att ett täckdike från cementbehållaren skall ledas längre bort från brunnen
- 4/ Planen framför slakteriet skall grusas och det skall städas runt väggarna.
- 5/ Slakteriet skall målas med oljefärg och efter varje slakt spolås och skrubbas.
- 6/ Arbetsbordet skall vara av zink och ställningen oljemålad

Arbetet skall vara färdigt och avsynat den 1 maj 1903 vid vite och äventyr att slakteriet i sin helhet blir utdömt och flyttas till annan plats.

Den 29 juni 1912 samlades man för att behandla frågan om hur s k sopgödsel eller latrin skulle upptas eller uppläggas under sommaren. Läger man det på hög under den varma årstiden åstadkommer man massor avflugor, som är i hög grad besvärande och kan få farliga följder genom att sprida smittsamma sjukdomar.

Då detta är en ganska viktig fråga för jordbruket bör upptag av dylik gödsel inte absolut förbjudas. Men gödseln skall genast föras ut på åkrarna och nedplöjas eller komposterar på åkern och täckas med jord, så att lukt ochflugor inte sprids. Undantag kan medgivas om upplaget kan ske på en så avlägsen strand att församlingsborna eller andra inte besväras. Men detta beror på Kommunalnämndens medgivande.



Gamla kartor berättar 1

Kartor är ett viktigt hjälpmedel när vi beskriver en bygds historia. Vid tolkningen av kartorna gäller samma regler som för historie-skrivningen i allmänhet: vi får inte ta för givet att den senaste kartan är den mest sanningsenliga.

Stäketön - enligt konceptkartan inför den första serien av Ekonomiska kartor på 1860-talet.

Ryss - grafven.

Kartan är den enda som i själva kartbilden visar att Ryssgraven är en vattengrav. Bindestrecket är själva

Ryss-grafven. Den byggdes efter en mycket kraftig vårflood 1839. Vattennivån norr om Stäket var då 1,2 m högre än söder om sundet. Det är fortfarande starkt strömdrag där på våarna. Så sent som år 2013 kunde man se hur en mindre segelbåt som förankrats i träd vid stranden hade vräcks omkull med masten under vattenytan. Sundet var grunt redan när det första gången nämns i den isländska sagan om Olav Haraldson. Det berättas också om översvämningar på våarna. Första hjulångaren fastnade trots att den typen av båtar fortfarande används som flodångare i Ryssland på grund av sin förmåga att ta sig fram på grunda vatten. Den första ångbåten med propeller tvingades vänta i 4 dagar innan strömmen avtagit så att den orkade ta sig in i Skarven.,.

Vattengraven byggdes som en kanal ovanför det normala vårvattenståndet med stensatt botten för att om möjligt förhindra igenväxning i väntan på kommande extremt höga vattenstånd. Stäketundet är fortfarande det enda avloppet från Uppland till Mälaren, som ända till mitten av 1200-talet var en havsvik.

Att **Ryss-** finns med har man velat förklara med att ryska krigsfångar skulle ha använts för kanalbygget. Hembygdsförening kunde på 1940-talet emellertid inte hitta belägg för det påståendet i listorna över ryska krigsfångar. I både den gamla Erikskrönikan och i en klosterkrönika från 1187 får vi veta att ryssar plundrade Sigtuna. Ryssarnas besök den gången kan ligga bakom begreppet.

På dagens kartor är det vanligen viken norr om den riktiga Ryssgraven, som kallas Ryssgraven, På den moderna mycket detaljerade ekonomiska kartan finns namnet både på viken och på näset.

Biskopsholmen

På en del kartor finner man att Biskopsholmen skulle vara namnet på den holme där ruinen efter ärkebiskopsborgen ligger. Biskopsholmen är i själva verket den lilla ön söder om Stäketöns östra udde. Det var på den holmen som biskopen Trolle blev tillfångatagen av de belägrande svenskarna, när han av sina egna styrkor tvingades fly från borgen i slutet av den årslånga belägringen 1518. Det hade gått rykten om att det funnits en tunnel under vattnet, när Verner von Heidenstam utnyttjade den upplysningen i sin skolbok Svenska och deras hövdingar. Läs mer om detta i denna länk <http://www.ukforsk.se/subjects/Citat.htm#Heidenstam>

Det är särskilt intressant att finna namnen Stäket och Mälarmviken Skarven omnämnda i den äldsta geografiska berättelsen om Sverige i den ovan nämnda sagan. Olav lyckades ta sig ut på havet via det **näs** där nu några rester av vattengraven finns kvar. Han grävde sig inte ut; vikingarna var vana att dra sina båtar över sådana näs. Det är emellertid detta **näs** som givit namn åt kyrkan och socknen Stockholms-Näs. Sedan 1968 är kyrkans namn Kungsängen. Mer om detta i Gamla kartor berättar 2. Den senaste forskning om sagan kopplar inte längre samman den det vanliga påståendet att Olav utgrävningen vid Slussen i Stockholm. <http://www.ukforsk.se/nya/stock-ny.htm> Inte heller den äldsta 1769.

Se boken Det medeltida Stockholm – en arkeologisk guidebok. år 2006

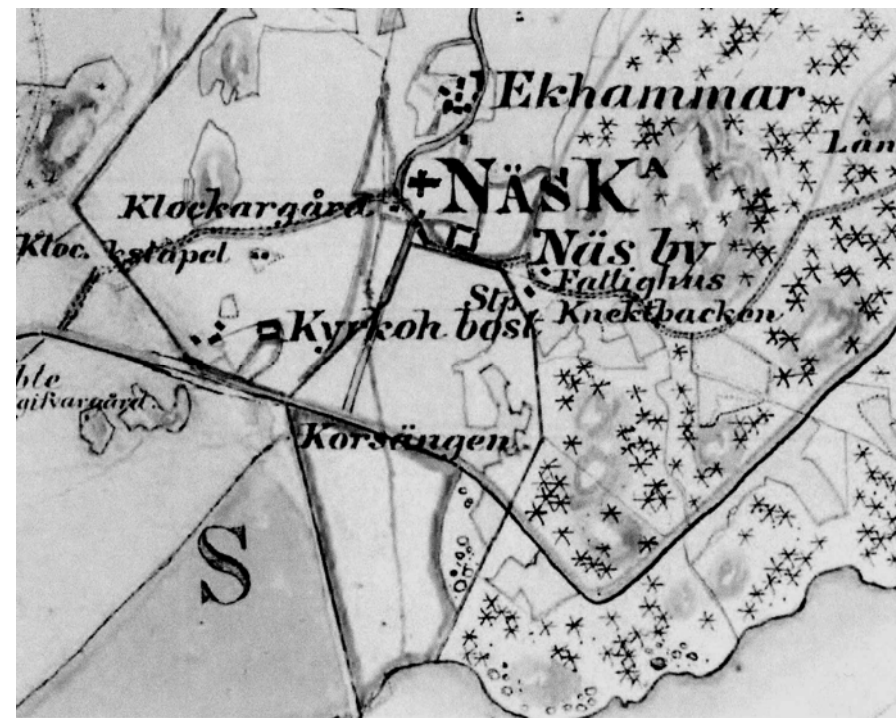
Gamla kartor berättar 2

Kungsängen omkr. 1860

Namnet Kungsängen användes inte när den här kartan gjordes. På en äldre karta från 1755 finns det dock kvar som: **"Kungsängen - Korsängen kallad"**. Ännu på 1900-talet finner man ängen kvar under namnet Hovstallängen och på 1500-talet beskrevs den som Kungl. Maj:ts äng.

Det finns flera kungsängar av detta slag i vårt land. En 'äng' är en sankmark på vilken vilt växande gräs kan skördas flera gånger om året. I några hundra år ingick det i Näs-böndernas skatteplikt att transportera höet till Hovstallet i Stockholm.

Ängen var inhägnad och en ängsvaktare hade sin stuga på höjden NO



om namnet Korsängen, varifrån han kunde ha uppsikt över ängen och bevaka att inte byns kor och hästar tog sig in för att äta av det som skulle bli Hovstallets vinterfoder. På platsen för ängsvaktarbostaden finns nu ett hus med brutet tak.

När järnvägsbyggarna år 1876 ville ha en mötesplats för tungt lastade malmvagnar från Bergslagen måste platsen läggas på hälleberget och inte nere i byn där människorna bodde. Det var järnvägsbolaget som återskapade namnet Kungsängen. Varför skulle malmen fraktas till Stockholm? Därför att skogen hade tagit slut i Bergslagen och i Norrland kunde man få fram den träkol man behövde för att smälta malmen. När järnvägen väl var byggd hade man äntligen kommit på en metod att använda stenkol. Bilden av första malmtåget finns i hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro. I 24 år låg stationen helt allena innan första sommarvillan byggdes år 1900. Inte förrän 1909 blev det aktuellt med en handelsbod på platsen. Det var tillkomsten av ett gjuteri omkring 1904 som startade villabebyggelsen.

Kartan visar **Näs kyrka** och **Näs by**. Näset som gett namn åt kyrkan, är det näs över vilket Ryssgraven anlades efter den stora översvämningen 1839 för undvika framtida översvämningar. Ryssgraven var således en vattengrav ovanför det normala vattenståndet. (Se kartan och beskrivningen Stäksön.)

Det var också via det näset som Olav den helige i början av 1000-talet tog sig ut på havet efter sitt besök i Svitjod, dvs. de svenska bygderna norr om Stäketsundet. År 1886 fick såväl kyrkan och socknen namnet **Stockholms-Näs**. På liknande sätt uppstod Enköpings-Näs och Uppsala-Näs. Intressant att vårt 'näs' ligger 3 mil utanför Stockholm.

År 1967 anslöts Upplands-Bro till Stockholms län. Samtidigt ändrades kyrkans namn till **Kungsängens kyrka**. Det torde vara unikt att en kyrka från tidig medeltid bytt namn.

Kartan här ovan visar en mycket liten by. Ett par gårdar, präst- och Klockargård, fattigstuga och ett soldat torp. Lagg märke till att häradsvägen mot Västra Ryd går omedelbart intill kyrkporten. När nu byn var liten, så var Tibble Gästgivargård så mycket större och betydelsefullare. Här fanns också postgård, länsmansbostaden Urfjäll, sjukstuga, handelsbod och mjölkvarn förutom Sergeantbostaden Vickberga och soldattorpet Dunderhus.

Gamla kungsängenbor minns ännu hur prästens kor gick och betade på det fält som är inritat på kartan omedelbart söder om Gamla landsvägen, dvs. mellan bankhuset och vårdcentralen - under 'ck' i Knektbacken. Nuvarande Kungsängens centrum är uppfört på bortsprängt berg. Lagg märke till den 90-gradiga kurvan runt bergen.

Bilden längst ner är från 1701.

Att platsen för nuvarande Kungsängens centrum var obebodd framgår tydligt av den mindre bilden, som visar enda bebyggelsen i Kungsängen söder om texten "Stora Landsvägen emellan Stockholm och Enekiöping" och Näckholmen längst ner i hörnet.

Till holmen leder nu en uppbyggd vägbank fram till klubbhuset. På udden låg då ett tegelbruk. Den stora markeringen är tegelbrukets torklada. Vid stranden ligger en "tegelbod". Platsen för en del av lertäktgroparna kan man ännu se på tomterna på bägge sidor om Marina föreningshuset.

Börje Sandén 2014



Aktuella forskningsläget i UKF:s forskningsprojekt om två geografiska begrepp före kartornas tid

Av Börje Sandén

Sammanfattning av forskningsläget och dess bedömning på hittills högsta nivå.

Läsare av UKF:s såväl tryckta som digitalt utgivna skrifter – har under ett antal år matats med upplysningar om vårt lands äldsta historia och geografi så som de kommit till uttryck i *en isländska saga* och i *en latinsk beskrivning* av Norden från 1070-talet, utgiven i ny tolkning 1984.

I redogörelserna för mina studier har jag kommit fram till att de påstått felaktiga väderstrecken i Adam av Bremens skrift från 1070-talet blir helt korrekta om de *inte* läses som från en karta, utan så som de användes i dåtidens reseberättelser. Där anges de i förekommande fall från den plats som nämns i texten. Detta är ett nytt sätt att tolka Adams väderstreck och det första av rubrikens två geografiska begrepp.

Mina studier har också kommit fram till att hittillsvarande sätt att läsa väderstrecken förklarar varför man vid tolkningen av Adams väderstreck experimenterat med att tillåta en vridning av väderstrecken hela 90 grader för att få Adams bild av Norden att stämma med verkligheten.

Idén om vridning grundar sig på hur man tolkar Adams i texten motsägelsefulla begrepp 'det baltiska havet'. Det motsägelsefulla förorsakas, dels av Adams tal om 'det baltiska havet i hela dess utsträckning', och dels av att nutida forskare har utgått från att man på Adams tid skulle ha trott att Skandinavien då sträckte sig i väst-östlig riktning. Använder man det ovan nämnda relativa tolkningsförfarandet behövs ingen vridning av väderstrecken.

Den enda kvarvarande forskaren har i mail till mig förklarat att man utgått från att Adam med sitt begrepp 'baltiska havet i hela dess utsträckning' skulle ha menat Östersjön från Haparanda ner till Tyskland. Den kände medeltidsforskaren Lauritz Weibull säger i en särskild uppsats om detta, att Adam menar att det baltiska havet inte är ett hav i egentlig mening utan en sjöväg mellan Norden och Grekland.

Det senare framgår också av den första kartan från 1529, där namnet Baltiska havet placeras längs tyska kusten och in i Finska viken. På kartan används till yttermera visso den latinska formen Baltheum Mare = Bältehavet, dvs. den ursprungliga innebörden av Baltiska havet = ett bälte av farvatten.

Ovanstående är en mycket kort översikt av det som står i hemsidans artiklar. Där har jag gång på gång hävdad att om det finns någon substans i mina iakttagelser borde den professionella forskningen ta upp saken i något forum.

I nyhetsbrev 2013:2 finns den text som jag ursprungligen ställt samman och sänt till universitet och enskilda forskare. Den består av ett stort antal att-satser där jag presenterar mina iakttagelser och förslag på slutsatser och åtgärder.

Från universitetshåll kom ett förslag att jag borde skriva en artikel för publicering i någon historisk tidskrift för att få mina påstående bemötta och värderade. Jag vände mig då till Historisk Tidskrift, där det redan 1985 publicerats en recension av den nya översättningen, i vilken tolkningen av väderstrecken kraftigt ifrågasatts.

Redaktören fick samma punktvis uppsatta iakttagelser med åtföljande slutsatser som hänvisats till här ovan. Denne sade sig vara intresserad av en eventuell publicering men den måste först värderas av en anonym forskare, en s.k. lektor.

Det finns två former för publicering. Antingen en uppsats, eller en debattartikel. Jag föreslog redaktören mitt inlägg bäst passade som debattartikel, men denne framhöll att i en uppsats skulle jag få mer utrymme.

Jag föll olyckligtvis för frestelsen att få utnyttja det större formatet. Olyckligtvis, därför att när min artikel bedömdes av en anonym granskare – lektor - så kom denne till samma slutsats som jag framhållit i mina tre artiklar på hemsidan. Den nämligen, att om det finns substans i mina iakttagelser, borde det vara hög tid för Adams-forskningen att grundligt granska den del i den latinska texten, där väderstrecken i Norden och begreppet 'det Baltiska havet' kommer på tal.

En historiker och tillika latinexpert måste alltså intressera sig för saken innan något kan publiceras.

Ur Lektörens sammanfattande omdöme:

"Författaren har en del poänger som förtjänar att lyftas fram och diskuteras. Adams begrepp är oklara och har givit både forskargruppen bakom 1984 års översättning och 1500-talets kartografer problem. Det finns därför ett intressant material för en diskussion. Författaren har gjort en hel del iakttagelser som kan utgöra underlag för en sådan diskussion.

[.....]

Samtliga latinska begrepp måste ses över av en latinkunnig person före ev. publicering. Källbeläggen är alldeles för få och otydliga. Artikeln har många upprepningar och omtagningar.

Lektörens randanteckningar i samband med mina iakttagelser och påståenden.

Som framgår av nedanstående är lektören ofta positiv till mina nya bidrag i ämnet:

Beträffande mina relativa väderstreck:

"Detta är en rimlig utgångspunkt"

"Begreppet relativa väderstreck är välfunnet"

Beträffande den långa färdvägen från norden till Svarta havet:

"något som författaren med rätta framhåller och som förtjänar en diskussion"

Min utläggning om Södertälje sundets stora betydelse som infartsled till Svitjod:

"Detta är ett intressant resonemang och en bra poäng"

När Ingvar den Vittfarnes saga använder det förklarande ordet Vattenbälte:

"Detta är en intressant iakttagelse"

Diskussionen om fretum (= sund) – en av kärnpunkterna i min framställning:

"Detta val kan förtjäna en diskussion"

Zieglers karta från 1529 med sin felaktiga placeringen av Novgorod blir ett grundläggande bidrag till min förståelse av problematiken kring begreppet "Baltiska havet":

"Kartexemplet med Novgorods placering är tänkvärt och visar på samma typ av brottningskamp för att förena auktoriteternas uppfattningar med andra iakttagelser som Adam hade kämpat med på sin tid, men denna gång i grafisk form. **Den här delen av uppsatsen är intressantare än polemiken med forskargruppen bakom 1984 års Adamöversättning**"

På tal om den förändrade stavningen av begreppet balticum i Zieglers karta:

"Däremot är Zieglers form 'Baltheum mare' anmärkningsvärd och förtjänar att diskuteras."

Jag konstaterar följaktligen att det är:

- _ intressant att lokalhistorisk forskning kommit att ta omvägen över en latinsk text
- _ intressant att denna omväg förklarar hur man använde väderstrecken före kartornas tid
- _ intressant att resultatet har blivit begreppet "relativa väderstreck"
- _ intressant att begreppet tycks vara en nyhet
- _ intressant att första kartskissen 1529 förklarar begreppet 'baltiska havet'
- _ intressant att studierna tvingar fram en översyn av översättningen av vissa latinska ord.

På sikt kommer jag kanske att utforma en ny artikel på annat sätt för ev. publicering i annat forum eller på hemsidan. Sakinnehållet i uppsatsen är emellertid utförligt beskrivet i hemsidans tre artiklar.

Dessa artiklar kommer att sammanföras i en större PDF-fil som också ges ut i pappersformat i ett begränsat antal.

Så har vi nyligen gjort med mina "Fornsigtuna-studier". Det 80-sidiga häftet kommer förhoppningsvis att bli tillgängliga på biblioteken. På bibliotekets dator kan du naturligtvis gå in på UKF:s hemsida.

*Du hittar de fullständiga texterna om Adam av Bremen på hemsidas startsida under rubriken **Artiklar***

***Eller:** http://www.ukforsk.se/lokalhistforsk/Forskning/Adam-Bremen_del-1.htm*

Det hände här.

Under temat "det hände här" kommer våra forskare att fortsättningsvis bidra med kortare notiser om sådant som hänt här i Upplands-Bro. Gudrun Sandén inleder

Västra Ryd.

Carl Larsson, vår nationalmålare, växte upp på Ladugårdsgärde under svåra omständigheter. Pappan var ofta frånvarande och mamman försörjde familjen genom att tvätta. När Carl skulle börja skolan blev det i Ladugårdslands fri – och fattigskola på Skeppargatan. Carl har berättat om sin första skoldag så här: "Jag gick vid min moders hand till skolan. Där såg jag inte mina små kamrater, utan bara den mörkögde mannen i katedern. Jag hade aldrig sett någon med så rena händer."

Den mörkögde mannen var E H Thorman, som kom att betyda mycket för Carl Larsson. Han insåg att här fanns en begåvning utöver det vanliga och uppmuntrade Carl på många sätt. Det var en stor sorg för lille Carl, när magistern blev utnämnd till kyrkoherde i Västra Ryds församling och lämnade skolan. De kom dock att hålla kontakt med varandra även i fortsättningen. När Carl Larsson miste sin son Ulf bara 17 år gammal i blindtarmsinflammation, blev Thorman den som kunde ge lite tröst.

Men ibland kunde Carl Larsson behöva hjälp med mera jordnära problem. Den 3 juli 1907 skriver han till Thorman i Västra Ryd.

"Jag skall nu med all kraft ta itu med den stora av staten beställda målningen för Nationalmuseum, Gustaf Vasas intåg i Stockholm 1523. På hästens huvud vill jag ovillkorligen ha en stor bukett blåklint.

Nu är det så här uppe i höga norden att dessa blommor växer sparsamt och i år finns de inte alls. Men Farbror, som bor närmare ekvatorn har dem kanske i överflöd i rågåkrarna, skulle därmed kunna göra mig en stor tjänst, att låta några barnungar rafsas ihop en sådan bukett och så be den rara prostinnan skicka dem per post hit till Sundborn. Förlåt denna djärva bön! Men om Farbror kan och vill hjälpa mig med detta, tror jag det skulle vara en välsignelse av hela det svåra verket."

När Nationalmuseum om några år öppnar efter den stora restaureringen, kan du med egna ögon se, att den rara prostinnan skickade en bukett blåklint att pryda hästens öron med. Minns då att blommorna vuxit på åkrar i Västra Ryd.

Kyrkoherde Thorman blev kvar i Västra Ryd och har sin grav på kyrkogården. Han var en spänstig man, som varje dag gick långa promenader. På äldre dar orkade han inte gå, men insåg ändå värdet av att röra sig för att inte stelna till. Han placerade bläckhornet vid ena väggen i rummet och skrivbordet vid den andra. Varje gång han behövde doppa pennan måste han resa sig och gå tvärs över rummet och tillbaka. Något att tänka på för alla datanördar som sitter timme efter timme i samma ställning.

Vad den rara prostinnan sa om alla bläckfläckar som troligtvis hamnade på golvet, förtäljer inte historien.

Asker – en gård på Lennartsnäshalvön

Vid Askers gård bodde två generationer Bergencrants. Den äldre var gift med professor Rudbecks i Uppsala dotter och den yngre var gift med Carl von Linnés äldsta dotter, Elisabeth Christina.

Lisa Stinas äktenskap blev mycket olyckligt. Bergencrants for med pigan till Finland och lämnade Lisa Stina ensam med deras dotter på Asker. Linné hämtade hem henne till Uppsala, där hon avled efter några år. Linné hade varit förutseende att skriva ett testamente till förmån för dotterdottern, vilket visade sig klokt. För när Lisa Stina dött kom Bergencrants genast för att få arvet efter henne. Testamentet kan du läsa på UKF:s hemsida.

I en bok skriven av Christna Walldén, med titeln Den som jag trodde skulle göra mig lycklig ges en annan version av Lisa Stinas äktenskap. Lisa Stina hade i ungdomen varit förälskad i Linnés älsklingslärlunge Daniel Solander och han hade visat intresse för henne. Linné sände dock iväg Solander ut i världen och de båda träffas aldrig mer. I stället gifter sig Lisa Stina med Bergencrants och bosätter sig på Asker.

Vid ett tillfälle kommer Fru Linnea dit för att hälsa på sin dotter och upptäcker då att hon är svårt misshandlad. Ungefär samtidigt som Lisa Stina föder makarnas första barn, sonen Carl, föder pigan ett barn som Bergencrants är far till. Lille Carl blir bara några månader gammal. Nu bestäms att Lisa Stina skall flytta hem till Uppsala med parets dotter.

I boken får man följa Solander och Lisa Stina genom livet och de tänker ofta på varandra. När Linné dör kommer Bergencrants och begär arv, som han inte får. Efter många år får Solander ett brev från sin mor, som berättar att han är son till Linné. Solander kom ju från Piteå, där Linné varit i sin ungdom. Detta får aldrig Lisa Stina veta.

Vilken version som är riktigast kan vi inte veta, men att Lisa Stina fick ett dystert liv "på Asker är nog säkert.

Husby i Bro

1746 var det husförhör i Husby. Kyrkoherde Jacob Mörk, som nyss hade tillträtt sin tjänst i Bro och Låssa socknar ledde förhöret. Till sin förskräckelse upptäcker han att pigan i Husby, Stina, inte kan sina kristendomssaker, vilket betydde att han inte kunde låta henne ta Nattvarden. Att hon inte kunde svara på prästens frågor var inte så underligt, eftersom hon inte kunde läsa. Mörk ger henne därför 6 mark, för att hon ska gå till Lisken Abrahamsson och lära sig läsa.

Varje gång Stina kommer till Lisken beklagar hon sig över att husbondfolket i Husby är så missbelåtna när hon lämnar arbetet för att gå till Lisken. Dessutom skall hon ju ha matsäck med sig. Efter några gånger säger hon att hon inte står ut längre utan "jag går dit bröd bakas". Nu blir Lisken mycket upprörd och säger att så får hon inte tänka.

Några dagar senare är Stina försvunnen. Mjölharens på Brogård barn leker vid stranden och får se en ensam kvinna i en liten ekstock ute på fjärden. De springer hem och berättar för pappan, som blir orolig då det blåser hårt den här dagen. Just när han kommer ner till stranden landar ekan tom och utan åror. Efter en tid hittar man Stina drunknad vid Ådölandet.

Nu kallas Häradsrätten till urtima ting i Storklint, där häradsdomare Erik Andersson bor. Urtima ting kallade man till när ett ärende inte kunde vänta tills ordinarie tinget. Ärendet den här gången var om Stina i Husby kunde begravas på Bro kyrkogård eller inte. Hade hon begått självmord hade hon inte den rätten, men om man bedömde att det hänt en olyckshändelse skulle hon få sin grav där. Man kom fram till att hon skulle få begravas i enskildhet på kyrkogården, vilket betydde att inga andra än prästen och kyrkvaktaren var närvarande och att prästen använde minsta möjliga ritual.

Flera blir naturligtvis kallade som vittnen inför tinget. Inte minst förhör man husbondfolket, som dock försvarar sig med att Stina visst fått lov att läsa hos Lisken. De blir inte trodda mer än jämt. Drängen på gården säger att Stina var snäll men kanske lite egen.

Jacob Mörk lär ha tagit illa vid sig av händelsen och blev väl förhoppningsvis försiktigare i fortsättningen med att tolka kyrkans tankar om vem som fick ta Nattvarden.